

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

8/S-son (4-jild)

2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 5/8 (4) - 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2024

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahammadovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafuz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi

Sudyalar oliy kengashi huzuridagi Sudyalar oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasi mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo‘limi psixologik xizmat boshlig‘i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po‘latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston milliy universiteti;

SodiqovaShohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo‘tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O‘zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro‘yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo‘yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

**IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI**

4-jild, 8-maxsus son (Oktyabr, 2024). - 240 bet.

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

Maxmudov Bezzod Xamidovich

QORAXONIYLAR DAVLATINI XRONOLOGIK DAVRIGA OID FIKR-MULOHAZALAR 9-15

Yakubov O'tkir Shermamatovich

SOVET HOKIMIYATINING O'ZBEKISTONDA JAMOALASHTIRISH SIYOSATI VA

DEMOGRAFIK JARAYONLAR 16-20

Ahmedova Dilafruz Xusan qizi

МАКТУБЛАРДА ҚЎҚОН–ХИВА ХОНЛИКЛАРИ МУНОСАБАТЛАРИНИНГ

АКС ЭТИШИ (XIX АСР) 21-27

Xudayberdiyev Utkir Toshmuradovich

SOVET HOKIMIYATI YILLARIDA SURXON VOHASI IQTISODIY HAYOTIDA TEMIR YO'LLARNING

O'RNI 28-32

Mo'minov Xusanboy Madaminjonovich, Bo'ronov Ismoiljon A'zamjon o'g'li

КИТОВАТ SAN'ATI 33-36

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

Абдуллаев Алтинбек Янгибаевич, Машарипов Озод

ҚАЙТА ИШЛАШ КОРХОНАЛАРИДА КОМПЛЕКС ИШЛАБ ЧИҚАРИШ

ҲИСОБИНИНГ МЕТОДОЛОГИЯСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ 37-51

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

Rajabov Alisher Shavkatovich

MIRBOVO NAQSHBANDIY YASHAGAN DAVRDAGI IJTIMOIIY VA

MA'NAVIY MUHIT 52-55

Saidkulov Nuriddin Akramkulovich

BARQARORLIK MASALALARI: MUAMMOLAR, TALQINLAR VA YECHIMLAR 56-60

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

Джалилова Сарварой Мехрожовна

ХАРАКТЕРНЫЕ ЧЕРТЫ СЕМАНТИКИ ЦВЕТА В ФРАЗЕОЛОГИИ

УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА 61-66

Mirzakamolova Sadoqatxon Sayidaxmadovna,

SIYOSIY NUTQDA SAMIMIYLIK 67-72

Saidova Nodira Djahangirovna,

INGLIZ TILIDAGI YONG'IN XAVFSIZLIGIGA OID ATAMALARNI TASNIFLASH 73-77

Sulaymonov Bobir

ZAMONAVIY LUG'ATSHUNOSLIK YO'NALISHLARI VA TERMINOLOGIYASI 78-83

Faxriddinova Dilfuza

TABRIK NUTQIY AKTI HAQIDA 84-87

Xusainova Zebo Ikramovna
RUS, INGLIZ TILI MADANIYATINI TASHUVCHILARINING DIALOGIDA NUTQ ETIKETINING PRAGMATIK VA KOMMUNIKATIV XUSUSIYATLARNING NAMOYON BO'LISHI 88-94

Karimova Vasila Vahobovna
"GENDER" – UMUMILMIY VA LINGVISTIK KATEGORIYA 95-99

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

Фазилов Фарход Маратович
АНАЛИЗ ВОПРОСОВ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ЛЕГАЛИЗАЦИИ ПРЕСТУПНЫХ ДОХОДОВ В НЕКОТОРЫХ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ 100-112

Bobomurodov Farxod Boymurotovich
TEZKOR-QIDIRUV FAOLIYATIDA INSON HUQUQLARI, ERKINLIK LARI VA QONUNIY MANFAATLARINI HUQUQIY TA'MINLASHNING RETROSPEKTIV TAHLILI 113-123

Халиқулов Комолиддин Носирович
ХОРИЖИЙ ДАВЛАТ СУДЛАРИНИНГ ҚАРОРЛАРИНИ ТАН ОЛИШ ВА ИЖРО ЭТИШДА ДАВЛАТ СУВЕРЕНИТЕТИ МАСАЛАЛАРИ 124-129

Салимова Диёрахон Бахтиёржон кизи
ЛИЦА, ОСУЩЕСТВЛЯЮЩИЕ ВОЗДУШНУЮ ПЕРЕВОЗКУ ПО ДОГОВОРУ ВОЗДУШНОЙ ПЕРЕВОЗКИ 130-135

Очилов Шермат Рашидович
ТЕРРОРИЗМГА ҚАРШИ КУРАШДА ХАЛҚАРО-ҲУҚУҚИЙ МЕХАНИЗМЛАРНИНГ ЭВОЛЮЦИЯСИ ВА САМАРАДОРЛИГИ: ЗАМОНАВИЙ ЁНДАШУВЛАР ВА ИСТИҚБОЛЛАР ТАҲЛИЛИ 136-149

Abdullayeva Nodira Odil qizi
OILAVIY (MAISHIY) ZO'RAVONLIK DAN NIMOYALASH HUQUQINING IJTIMOIIY-HUQUQIY TUSHUNCHASI VA MANBALARI 150-156

Одилов Муҳаммадрашодхон
КОРРУПЦИЯВИЙ ЖИНОЯТЛАР ОБЪЕКТИ ҲАҚИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР 157-161

Ҳасанов Муҳриддин Ўроқбой ўғли
МЕХНАТ ОРГАНЛАРИДА КОРРУПЦИЯГА ОИД ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИ БАРТАРАФ ҚИЛИШ БЎЙИЧА НОРМАТИВ-ҲУҚУҚИЙ ҲУЖЖАТЛАР ТАҲЛИЛИ 162-170

Rahmonov Jaloliddin
XXI ASRDA INVESTORLAR HUQUQLARINI NIMOYA QILISHNING RIVOJLANISHI: DAVLAT SUVERENITETI VA INVESTORLAR MANFAATLARINI MUVOZANATLASH 171-176

Камилов Ойбек Хамиджонович
Глобальные тенденции студенческой мобильности в контексте теорий миграционных исследований 177-182

Азизов Ниғмонжон Пардаевич, Абдуллаев Ғайратбек Ғайбуллаевич
МАНУ ҚОНУНЛАРИДА ЖИНОЯТ ВА ЖАЗО МАСАЛАЛАРИНИНГ ИФОДАЛАНИШИ 183-187

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

Абутова Зульфия Жадигеровна
ПРИМЕНЕНИЕ ПЛАТФОРМЫ КАНООТ! В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ: ПЛЮСЫ И МИНУСЫ 188-195

<i>Ниязова Регина Рустамовна</i> ПОСТРОЕНИЕ УЧЕБНО-ТРЕНИРОВОЧНОГО ПРОЦЕССА ТРИАТЛОНИСТОВ НА ЭТАПЕ СПОРТИВНОГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ В ГОДИЧНОМ ЦИКЛЕ ПОДГОТОВКИ	196-202
<i>Jabborova Dilafró'z Ismatullo qizi</i> RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING ESP TALABALARI YOZUV KO'NIKMLARINI RIVOJLANTIRISHGA TA'SIRI	203-206
<i>Tursunov Adizjon Nurali o'g'li</i> BO'LAJAK FIZIKA O'QITUVCHILARINING METODIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH DARAJALARI VA BAHOLASH MEZONLARI	207-212
<i>Naimova Durdona Soxibovna</i> YANGI O'ZBEKISTONDA KO'ZI OJIZ VA ZAIF KO'RUVCHI BOLALAR TA'LIM TIZIMI	213-217
<i>Hamroyeva Sevara Nasriddinovna, Izbosarov Baxriddin Faxriddinovich</i> "BO'LAJAK FIZIKA O'QITUVCHILARINI STEM TA'LIMI DASTURI ORQALI O'QITISHDA EKSPERIMENT VA NAZARIY ASOSLARDAN FOYDALANIB O'QITISH METODIKASI" (MOLEKULALARNI TEZLIKLAR BO'YICHA TAQSIMOTI) MAVZUSI MISOLIDA)	218-222
<i>Shotemirov Sanjar Xolmo'min o'g'li</i> SHAXS NUTQIY FAOLIYATINING PEDAGOGIK VA METODOLOGIK TAHLILI	223-227
<i>Мустафоева Дурдона Асиловна</i> ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СПЕЦИАЛИСТОВ НА ОСНОВЕ КЛАСТЕРНОГО ПОДХОДА	228-234
<i>Xoliqova Nargiza Abduvaliyevna</i> TALABALARNING TEXNIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH ASOSLARI	235-239

Received: 10 October 2024
Accepted: 15 October 2024
Published: 25 October 2024

Article / Original Paper

“GENDER” IS A GENERAL AND LINGUISTIC CATEGORY

Karimova Vasila Vakhobovna,
Kokan SPI, doctor of philosophy in philology (PhD),
associate professor

Abstract. In this article, the historical and modern views of researching the concept of «gender» in linguistics as a scientific and linguistic category are investigated.

Keywords: integration, differentiation, masculine, feminine, gender, biological sex, grammatical gender, gender establishment.

“GENDER” – UMUMILMIY VA LINGVISTIK KATEGORIYA

Karimova Vasila Vahobovna,
Qo‘qon DPI, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD),
dotsent

Annotatsiya. Ushbu maqolada tilshunoslikdagi “gender” tushunchasini ilmiy va lisoniy kategoriya sifatida tadqiq etilishining tarixiy va zamonaviy qarashlari tadqiq etilgan.

Kalit so‘zlar: integratsiya, differentsiatsiya, maskulin, feminin, gender, biologik jins, grammatik jins, gender ustanovka.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4SI8Y2024N16>

Kirish. Ayol va erkak jinslarining o‘zaro bog‘liq munosabatlariga gender qonunlari va kategoriyalari nuqtai nazaridan yondashilsa, odamning mohiyati hamda munosabatlarining xarakteri haqida aniqroq tasavvurga ega bo‘ladi. Falsafada “butun bilan qism” dialektik bog‘liqligi qonunini to‘g‘ri qo‘lly bilish nafaqat jism va predmetlar, balki tabiat, jamiyat va tirik mavjudotlar mohiyatini to‘g‘ri echish va ularga ilmiy-nazariy yondashishda qo‘l keladi. Qismning butunga adekvatligi, muvofiqligining eng yaxshi ifodasi qismlarning integratsiyasi va differentsiatsiyasidir. Integratsiya – bu qismlarning birikishi, ya‘ni ayol va erkak jinsining integratsiyasi – odamdir. Differentsiatsiya esa, butunning qismlariga ajralishi, tabaqalanishidir. Demak, erkak va ayol – odamning tabaqalanishi; odam esa, erkak va ayolning integratsiyalashuvidir. Qismlarning tabaqalanishi butunning proressiv rivojlanishini ta‘minlovchi, uning ichki tashkil etilish jarayonlaridan biridir. Butun qanchalik tabaqalangan bo‘lsa, u shunchalik murakkab tuzilgan bo‘ladi va aksincha. Demak, odam o‘z xususiyatlariga ko‘ra qancha ko‘p qismlarga bo‘linsa va bu qismlar bir-birlariga qanchalik muvofiq kelsa, odam shuncha rivojlangan, mol topgan bo‘ladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Barqaror taraqqiyot tizimida gender muammosining nazariy va amaliy jihatlarini falsafiy tahlil etish hamda bu muammoni O'zbekistonda hal etishning o'ziga xos jihatlari mavjud. Inson maqomi jamiyatning iqtisodiy hamda siyosiy hayotida faol ishtirok etib, mulkni nazorat qilish, ishlab chiqarilgan mahsulotdan teng bahramand bo'lishi bilan belgilanadi. Mana shu mezondan kelib chiqilsa ayollarning jamiyatdagi bo'ysunuvchi holatiga duch kelamiz, bu esa ming yillar davomida ularning kamsitilishiga sabab bo'lmoqda.

Keyingi yillarda til vositalarini gender jihatidan tahlil qilish fanda katta qiziqish bilan o'rganilayotgan masalalarga aylandi. Bu borada dunyo tilshunosligida bir qator ishlar amalga oshirildi. Xususan, ular qatoriga P.Astafey, S.Gunter, S.Xirshauer, E.A.Zemskaya, M.A.Kitaygorodskaya, N.N.Rozanova, D.Tnen, A.V. Konovalenko, E.Yu.Gette, G.V.Barishnikova, G.E.Kreydlin, V.V.Kolesov, E.S.Grisenko, Z.A.Manzullina, E.N.Tokareva, E.S.Ojgixinalar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarni kiritish mumkin.

Demak, xorij tilshunosligida "maskulin", "feminin" terminlari insonlarning biologik jinsini tavsiflash bilan birga, ba'zi tillarda genderning grammatik xususiyatlarini farqlash uchun ishlatiladi. *Femininlik* va *maskulinlik* tushunchalari har doim ham insonning biologik jinsi bilan mos kelmaydi. Bu tushunchalar insonning gender shaxsiyati bilan bog'liq bo'lib, jamiyatda turli maqomlarga ega bo'ladi. G'arb feminizmida jins va gender tushunchalarining farqlari, feminin va maskulin tushunchalarining genderga aloqadorligi tadqiqotlarda yoritilgan.

Tahlil va natijalar. Antropologik falsafa inson haqidagi yagona diskursning shakllanishida bir qancha fundamental diskurslar mavjudligi vaziyati hisobga olinadi. Ma'lum yagona diskursni shakllatirish uchun metodologik asosda asosiy antropologik diskurslar orasida eng gumanitar va tabiiy ifodalangani tanlanadi.

Bugungi zamonaviy jamiyatda moddiy va ma'naviy ishlab chiqarishning barcha sohalarida insonning u bajarayotgan faoliyatida alohida ahamiyat kasb etadigan natijalar dolzarblashib bormoqda. Mazkur jarayonda keyingi paytlarda ilmiy hamjamiyatlarda ko'p qo'llanilayotgan "gender" tushunchasi insonning nafaqat o'z-o'zini anglashi va idrok etishida, ijtimoiylashuvida va kasbiy faoliyatida muhim rol o'ynab kelmoqda.

Gender tushunchasi XIV asrdan boshlab Yevropada, asosan, grammatik tushuncha sifatida qo'llana boshladi. Lotin, german, yunon va boshqa shu kabi tillarda ot so'z turkumini feminine, maskulin va neytral turlarga ajratishni nazarda tutilgan. Bundan tashqari, gender tushunchasi erkak va ayollarga xoslik ma'nosini ham anglatgan, lekin u XX asr o'rtalarigacha rasman termin sifatida qo'llanmagan. Gender va jins tushunchalari "ayol" va "erkak" ma'nolarini anglatganda, lekin ular o'rtasida biroz farqli bo'lgan ma'no mavjud. Jins individlar o'rtasidagi biologik farqlarni, gender esa madaniy va ijtimoiy farqlarni bildiradi.[1.B.25]

O'zbek tilshunosligida mustaqillikkacha bo'lgan davrdagi manbalarda "pol", "rod" terminlari faol qo'llangan, mustaqillikdan keyingi davrdagi tadqiqotlarda esa "pol"ni "biologik jins", "rod"ni esa "grammatik jins" termini bilan atash faollashdi va ommalashdi. Tadqiqotlarda *gender* termini *jins* bilan sinonim sifatida qo'llanmasligi sabablari ham keltirilgan.[2.B.14]

"Gender" tushunchasi birinchi marotaba 1963-yilda R.Stoler ishlarida paydo bo'lgan. Keyinchalik lingvistikadan kelib chiqqan (gender — tur) "gender" termini erkak va ayollarning jinsi – biologik – genetik, fiziologik va reproduktiv xarakteristikalarini yig'indisidan farqli o'laroq madaniy tavsiflarini sharhlash uchun qo'llanila boshlandi. "Gender" tushunchasi yordamida

insondagi tabiiylikni orttirilgan (madaniylik)dan farqlaydi. Tushunchaning kiritilishi XX asrning 30-yillarida M.Midning etnografiya bo'yicha ishlarida ko'rinadi.[3.B.46]

Sandra Bemning "Gender linzalari" nazariyasi shaxsning gender xususiyatlari madaniy-tarixiy tarkibi va uning psixologik ustanovkalarini namoyon qiladi. Erkak va ayollar o'rtasidagi ahamiyatli psixologik tafovutlarning mavjudligi o'z o'zidan hech kimda shubha uyg'otmaydi. Biroq bu boradagi empirik ma'lumotlar, ko'p sonli tadqiqotlarga qaramasdan, etarli emas va bir-biriga qarama-qarshi. Shaxslilik xususiyatlariga oid asosiy tadqiqotlarni qarab chiqamiz.

Gender inson ijtimoiy hayotining muhim kategoriyalaridan biri ekanligi kundalik voqelikni namoyon bo'ladi. Bir jins vakillariga nisbatan xatti-harakat me'yorlari va kutishlari qo'llanadi, bular boshqa jinsga nisbatan qo'llaniladigan ancha farq qiladi. Buning uchun alohida o'g'il bolalarni va qiz bolalarni, erkaklar va ayollarni ifodalovchi maxsus atama va so'zlar qo'llanadi. Ammo har doim ham ijtimoiy ustanovka obyektiv voqelikka aks ettira olmaydi. Ko'pincha ustanovkalar konservativ ta'sir ko'rsatadi, ya'ni, insonlarning o'zaro munosabatlaridagi jarayonlarda salbiy oqibatlariga olib keluvchi noto'g'ri bilim va tasavvurlarni shakllantiradi. Alohida individlarning tasnifini umumlashtirish va ularni bir insonlar va hodisalar guruhiga qo'llash ustanovkalash deb ataladi. A.V.Merenkovning ta'kidlashicha, bu idrok etish xususiyati, maqsadga intiluvchanlikning, shuningdek mazkur madaniyatda qabul qilingan muayyan jins vakili turmushi va faoliyatidagi me'yor va qoidalarni hisobga olgan holda inson xulq-atvorining dasturiy anglashilishidir.

Barcha gender ustanovkalarni uch guruhga taqsimlasa bo'ladi:[4.B.32]

1-gender ustanovkasi maskulinlik/feminlik (yoki femininlik) ustanovkalari. Boshqacha aytganda, bu mardlik/latofatlik ustanovkalar deb ataladi. Dastavval, maskulinlik (mardlik) va feminlik (latofatlik) tushunchalari nimani anglatishini ko'rib chiqamiz. Demak, erkaklarga xos – maskulinlik, ayollarga xos – feminlik deb ataladi.

I.S.Kon tomonidan taqdim etilgan "maskulinlik" atamasi ma'nosini tahlil qilishga asoslanib, feminlik va maskulinlik tushunchalariga berilayotgan mazmunni quyidagicha ifoda etish mumkin.[5.B.18]

1.Maskulinlik va feminlik tushunchalari erkaklarga yoki ayollarga "xolisona xos bo'lgan" (I.Konning ta'kidlashicha) ruhiy va xulq-atvoriy xususiyatlarini aks etadi.[6.B.62]

2.Maskulinlik va feminlik tushunchasi turli ijtimoiy tasavvurlar, fikrlarni o'z ichiga oladi, erkaklar va ayollar qanday va ularga qaysi xususiyatlar maqbul ekanligini aniqlanadi.

3.Maskunlinlik va feminlik tushunchalarida ideal erkak va ideal ayolning me'yoriy qoliplari o'z ifodasini topadi.

Shunday qilib, birinchi guruhdagi gender ustanovkalarni mardlik va latofatlik haqidagi tasavvurlar aksini topgan muayyan shaxsiy fazilatlar va ijtimoiy-psixologik xususiyatlar yordamida erkaklar va ayollarni tasniflovchi ustanovkalar sifatida belgilash mumkin. Masalan, ayollarga passivlik, bog'liqlik, emosionallik, konformlik kabi xususiyatlar, erkaklarga esa – faollik – passivlik, kuch – ojizlik. N.A.Nechaevaning tadqiqotiga ko'ra, ayolning an'anaviy ideali vafodorlik, sodiqlik, kamtarlik, nazokat, latofat, itoatkorlik kabi fazilatlarini o'z ichiga oladi. U olib borgan so'rovnoma ishtirokchilarining aksariyati erkak va ayollarni an'anaviy nuqtai nazardan ifodalovchi fazilatlar va xususiyatlariga yondashganlar, masalan, ayol – muloyim, latofatli, sadoqatli, erkak esa – faol, ishonchli, kuchli.

2-gender ustanovkasi oilaviy, professional va boshqa sohalarga muayyan ijtimoiy rollarni mustahkamlash bilan bog'liq. Ayollarga, odatda, asosiy rollar sifatida oilaviy,

professional va boshqa sohalarda muayyan ijtimoiy rollarni mustahkamlash bilan bog'liq. Ayollarga, odatda, asosiy rollar sifatida oilaviy (ona, uy bekasi, turmush o'rtog'i) rollar, erkaklar esa – professional rollar belgilanadi. I.S.Klesina ta'kidlashicha, “erkaklar o'z kasb-karida erishgan yutuqlariga qarab, ayollar esa – oilasi va bolalari mavjudligiga qarab baholanadi”.[7.B.52] Muayyan bir sohada (masalan, oilaviy) erkaklarga va ayollarga xos deb hisoblangan rollar majmui har xil. Yuqorida ta'kidlab o'tilgan “Gender rollarni anglashga ta'sir ko'rsatuvchi ijtimoiy omillar” tadqiqotida 18 yoshdan 60 yoshgacha bo'lgan 300 kishi o'rtasida so'rovnoma o'tkazilgan, natijada er-xotin o'rtasida oilaviy majburiyatlarini taqsimlashda quyidagi differensiasiya paydo bo'ldi. Jumladan, faqat ayollarga xos deb uyni tozalash, ovqat pishirish, kir yuvish va dazmol qilish, idish-tovoq yuvish kabi rollar takidlangan. So'rov ishtirokchilarining fikriga ko'ra, oilada erkakning vazifasi pul topish, uyda ta'mirlash ishlarini bajarish, axlatni olib chiqishdan iborat. So'rov qilinganlarning 90% ortig'i oilada erkak va ayollarning vazifasi haqidagi an'anaviy tasavvurlarni aks ettiruvchi “Ayolning asosiy burchi – yaxshi rafiq va ona bo'lish” va “Erkak – bu asosiy boquvchi, oilaning boshlig'i” degan tushunchalarni qo'llab-quvvatlaganlar. Mazkur tadqiqot doirasida olib borilgan guruh intervyu qatnashchilarning aytganlariga ko'ra, ayolga ko'pincha uy bekasi vazifasi yuklanadi, ya'ni, respondentlar fikricha, u “oilaning yaxlitligini ta'minlaydi” va “uyda sog'lom muhitni yaratadi” deb hisoblashgan aniqlandi. Erkak esa “oila tayanchi” rolini bajaradi va bu vazifa ko'proq rahbar qilish xarakteriga ega: erkak oilada “strategik maqsadlarni belgilash” bilan shug'ullanadi, u “boshqaradi”, “ko'rsatma beradi” va umuman hamma uchun namuna bo'ladi. Shu bilan birga dam olish, hordiq chiqarish bilan bog'liq rollar odatda ayollarga qaraganda erkaklarga mos deb hisoblanadi (do'stlar bilan pivo ichib, muloqot qilish, divanda dam olib yotish, televizor ko'rish va h.k.). Bu hol, shuningdek, maktab darsliklarini o'rganish bo'yicha o'tkazilgan tadqiqot natijalarida ham o'z ifodasini topgan, ya'ni, erkak personajlar ayollarga qaraganda dam olish vaziyatlarida ko'proq aks ettirilgan. Shu tariqa biz gender stereotiplarning gener ustanovkalar shakllanishiga ta'sirini ko'ramiz.

3-gender ustanovkasi erkaklar va ayollar o'rtasida farqlikni mehnatning muayyan turlari bilan shug'ullanish jarayonida o'z ifodasini topgan. Jumladan, erkaklarga, odatda ijodiy va yaratuvchanlik xarakteriga ega instrumental soha faoliyatidagi mashg'ulot va kasblar, ayollarga esa – bajaruvchi va xizmat ko'rsatuvchi xakteri bilan farqlanuvchi ekspressiv sohalarda xos deb hisoblanadi. Shuning uchun “erkaklarga xos” va “ayollarga xos”, deb ataluvchi kasblar mavjudligi to'g'risida fikr keng tarqalgan.

Xorijda gender ustanovkalarni o'rganishga ko'plab tadqiqotlar bag'ishlangan. Dastavval ular ustanovka tushunchasining o'zini, ustanovkalarning namoyon bo'lish shakllarini o'rganishga yo'naltirilgan. Keyinchalik mazkur tadqiqotlarda faoliyat ko'rsatish va tushuntiruvchi chizmalarning mazkur jarayon yuzaga keladigan mexanizmlarni izlashga chuqur kirishildi. 1950-yillarda olib borilgan bu sohadagi ilk tadqiqotlar erkak va ayollarning bir-birlari to'g'risidagi odatdagi tasavvurlarni va ular asosida yuzaga keladigan ustanovkalarni aniqladi. Jumladan, o'tkazilgan tadqiqotlarning natijalari shuni ko'rsatadiki, ijobiy erkak qiyofasi ko'pincha kompetentlik, faollik va omilkorlik, ayollarda esa – dilkashlik, mehribonlik va ruhiy qo'llab-quvvatlash konnotasiyalarida ifodalanadi. Bunda erkaklarga xos salbiy xususiyatlar qatorida qo'pollik, avtoritarlik, ayollarga esa – passivlik, hissiyotlarga o'ta beriluvchanlik va hokazo.

1970-yillarda keyingi tadqiqotlar professional faoliyatining turli jabhalarida namoyon bo'luvchi erkaklar va ayollar qobiliyatlari nuqtai nazaridan ustanovkalarini o'rganishga qaratilgan edi. O'tkazilgan tajribalarda ishtirokchilar erkaklarning qobiliyatlarini ayollarnikiga qaraganda yuqoriroq baholagani aniqlangan.

Xulosa. Shunday qilib, ustanovkalar – bu guruhlar, insonlar, hodisalar to'g'risidagi ayrim tasavvurlardir, bunday tasavvurlar haqiqatga yaqin bo'lishi, ayrim hollarda noto'g'ri yoki haddan tashqari umumlashtirilgan bo'lishi mumkin. Bir tomondan, ular dunyo manzarasini soddalashtiradi va olinayotgan ma'lumotlarni tez ishlashga ko'maklashadi, boshqa tomondan, ular haqiqatni buzib ko'rsatish va hatoli umumlashmalarga olib kelishi mumkin. Shu jihatdan gender ustanovkalar nafaqat shaxsning o'z-o'zini anglash tendensiyasida, balki uning xulq-atvorini yo'naltirib turishga muhim vazifani bajaradi.

Gender tengligiga erishishga harakat qiladigan davlatlar tajribasi, shuningdek, O'zbekistonning mustaqillik yillarida bozor munosabatlariga o'tishi, milliy o'zligini anglishi, jahonga yuz tutishi jarayonlari kechayotgan bir davrda, ayollar huquqlari, ularning insoniy qadr-qimmatini oshirishi uchun yaratilayotgan imkoniyatlar bilan birga mavjud bo'lgan va yangi paydo bo'layotgan muammolar tahlil etilishi lozim. Bular murakkab tizim bo'lgan jamiyatning barqaror rivojlanishi uchun gender muammolarini ham hal qilish zarurligini isbotlaydi.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. Астафьев П. Психический мир женщины, его особенности, превосходства и недостатки. -Москва, 1991
2. GünterS/ Spache und Geschlecht: Ist Kommunikation zwischen Frauen und Mannern interkulturelle Kommunikation? // Linguistische Berichte – 1992.
3. Hirschauer St. Dekonstruktion und Rekonstruktion. Plädoyer für die Erforschung des Bekannten//Feministische Studien, 1993.
4. Земская Е.А., Китайгородская М.А., Розанова Н.Н. Особенности мужской и женской речи // Русский язык в его функционировании. – Москва: Наука, 1993.
5. Tannen D. Job Talk. Wie Frauen und Männer am Arbeitsplatz miteinander reden. – Hamburg. 1995/ - 381s.; Кирилина А.В. Гендер: лингвистические аспекты. – Москва, 1999.
6. Jespersen O. language: It'nature, development and origin. – New York: Routledge, 1921. - P.240
7. Hobson A. The Oxford dictionary of difficult words. -Oxford university press, 2001. -P. 188
8. Musayeva F. O'zbek tilida jins tushunchasining ifodalanishi. Filol. fan.fasl.d-ri (PhD)...diss.-Toshkent,2019.-B.15-16
9. Краткий энциклопедический словарь-справочник / Под ред. Борцова Ю.С. -Ростов на Дону: Феникс, 1997. -608 с.
10. Меренков А.В. Социология стереотипов. – Екатеринбург: Изд-во Урал. Унита, 2001, с. 161.
11. Мажидов Ж.Б. Гендер установкалари ва шахсни ўзини-ўзи идрок етиши ўртасидаги боғлиқлик муаммолари. Ученый XXI века. Междунпродный научный журнал. 2022. № 5-2. <http://www.uch21vek.com>
12. Кон И.С. Социологическая психология. – Москва-Воронеж 1999. -560с
13. Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф. Иймон. – Тошкент: “Hilol-Nashr”, 2020/ - Б.246-247
14. Клецина И.С. Гендерная психология социализация. Уч.пособие. Спб., 1998.
15. Tannen D. Job Talk. Wie Frauen und Männer am Arbeitsplatz miteinander reden. – Hamburg. 1995

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ S/8 (4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).